

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ
ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

ACADEMIA TERRA HISTORIAE

Студії на пошану
Валерія Смолія

Книга друга
ПРОСТОРИ ІСТОРИКА

Київ – 2020

УДК 94(477)(082)

A38

*Затверджено до друку вченими радами
Інституту історії України НАН України
(протокол № 8 від 31 жовтня 2019 р.)
та Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»
(протокол № 8 від 26 листопада 2019 р.)*

Упорядники:

Світлана БЛАЩУК, Геннадій БОРЯК, Віктор ГОРОБЕЦЬ,
Андрій КУДРЯЧЕНКО, Валентина МАТЯХ, Василь ТКАЧЕНКО,
Вікторія СОЛОШЕНКО, Олексій ЯСЬ

Відповідальний редактор

Геннадій БОРЯК

Редактор

Валентина МАТЯХ

- Academia. Terra Historiae.** Студії на пошану Валерія Смолія :
A38 У 2-х кн. / відпов. ред. Боряк Геннадій ; упоряд. Блащук Світлана,
Боряк Геннадій, Горобець Віктор, Кудряченко Андрій, Матях Вален-
тина, Ткаченко Василь, Солошенко Вікторія, Ясь Олексій. Київ : Ін-т
історії України Національної академії наук України, ДУ «Інститут
всесвітньої історії Національної академії наук України», 2020. Кн. 2 :
Простори історика. 656 с.

ISBN 978-966-136-707-3

ISBN 978-966-136-709-7

У другій книзі ювілейного видання публікуються статті, присвячені
проблемам історіографії, джерелознавства, історичної пам'яті й дослідниць-
кого інструментарію та ін. Матеріали згруповано за проблемно-тематични-
ми рубриками – «Інструментарій та лабораторія історика», «Історіографічні
дискурси», «Memory», «Рецепції та образи», «Ad fontes», «Рефлексії».

Для науковців, викладачів, студентів, усіх, хто вивчає історію України.

УДК 94(477)(082)

ISBN 978-966-136-707-3

ISBN 978-966-136-709-7

© Автори статей, 2020

© Інститут історії України Національної
академії наук України, 2020

© Державна установа «Інститут всесвітньої
історії Національної академії наук
України», 2020

ЗМІСТ

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА ЛАБОРАТОРІЯ ІСТОРИКА

<i>Ірина КОЛЕСНИК</i> Відкритість до нового як кредо історика	7
<i>Олексій ЯСЬ</i> Концепції генерацій: культурне походження, міждисциплінарні виміри, інструментальні можливості та пізнавальні ліміти	19
<i>Олександр УДОД</i> Публічна історія в Україні: науковий і дидактичний контексти формування нового субдисциплінарного напрямку	43
<i>Віталій НАХМАНОВИЧ</i> Історик. Реквієм за ремеслом	57

ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДИСКУРСИ

<i>Володимир РИЧКА</i> «Феодалізм» Київської Русі (теорії та дослідницькі практики XIX – початку XX ст.)	67
<i>Валентина МАТЯХ</i> Медієвістично-ранньоновістичний сегмент дисциплінарної матриці сучасного історієписання: зріз академічного досвіду	83
<i>Володимир ПОТУЛЬНИЦЬКИЙ</i> Російсько-українські взаємини протягом середньовічної, ранньовікової та модерної епох в історіографічно-архівній спадщині Омеляна Пріцака	103
<i>Руслан ПИРІГ</i> Українська революція 1917-1921 рр.: сучасний історіографічний образ та дослідницький потенціал	117
<i>Teresa CHYNCZEWSKA-HENNEL</i> Trzy «Historie Ukrainy» w języku polskim (Władysław Andrzej Serczyk, Natalia Jakowenko, Paul Robert Magosci)	133
<i>Любов ДУБРОВІНА, Галина КОВАЛЬЧУК</i> Формування напрямів історико-книгознавчих та історико-бібліотечнознавчих досліджень у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського у 1990-х – на початку 2000-х років	143

Роман ПОДКУР

Дослідження політичних репресій в Україні
(друга половина 1980-х років – початок ХХІ ст. 155

Лариса ЯКУБОВА

Перспективи російської академічної історичної науки
у світлі новітньої кримології (2014-2019 рр.) 179

MEMORY

Сергій ПЛОХІЙ

Goodbye Lenin: революція пам'яті в сучасній Україні 205

Алла КИРИДОН

Комеморативні практики як засіб формування ідентичності:
констеляція системосмислових детермінант 229

Анатолій ПОДОЛЬСЬКИЙ

Пам'ять про Голокост в Україні в контексті Другої світової війни:
суспільні та історіографічні виклики 257

РЕЦЕПЦІЇ ТА ОБРАЗИ

Валерій ЗЕМА

Москва і Флорентійська унія 271

Дмитро ВИРСЬКИЙ

Козаки і Тринадцятирічна війна в Угорщині за виданнями
Б. Папроцького «Сад королівський» та «Діадох» 301

Ярослав ЗАТИЛЮК

У витоків київського дискурсу: образ «Ubi gloria» та уявлення
про минуле Києва ХVІ – початку ХVІІ ст. 317

Андрій БОВГИРЯ

«Україна обох берегів Дніпра»: уявлення про єдність вітчизни
в інтелектуальній традиції другої половини ХVІІ–ХVІІІ ст. 333

Ярослав ФЕДОРУК

«You have heard this news upon the Market place»:
Верифікація новин в англійській періодиці середини ХVІІ ст. 349

Олена ДЗЮБА

«Статистичні повідомлення про Малоросію або Україну» А. Л. Шлецера 361

Олена БАЧИНСЬКА

Уявлення Європи про військово-політичну ситуацію в Україні
1708-1709 рр. через новини франкомовного видання «Амстердам» 371

Георгій ПАПАКІН

Іван Мазепа на сторінках «Писем и бумаг императора Петра Великого»
(до проблеми актуалізації археографічної джерельної бази) 381

Татьяна ТАИРОВА-ЯКОВЛЕВА

Іван Мазепа – дипломат: Жан Балюз глазами гетмана 403

Ольга КОВАЛЕВСЬКА

«Мазепинські річніці» як віхи формування уявної іконографії
Івана Мазепи ХХ – початку ХХІ ст. 411

Юрій ШАПОВАЛ

Іван Лисяк-Рудницький про феномен Радянської України 431

AD FONTES*Олексій ТОЛОЧКО*

Володимир Мономах і Літопис 441

Вадим АРІСТОВ

Як не ходив на Галич князь Ізяслав у 1250-х роках 447

Тетяна ЛЮТА, Олена РУСИНА

На історичних перехрестях: Провенанс Часовника 1565 р.
із колекції Сержа Лифаря 463

Андрій БЛАНУЦА

Документ про маєткові статки українського князя ХVІ ст. 475

Ростислав СОССА

Політико-адміністративне розмежування українських земель
на картах середини ХVІІ – початку ХVІІІ ст. 479

Володимир ПРИШЛЯК

«Почому они прутся в козатство»: донесення генерального хорунжого
Яким Горленка гетьману Данилу Апостолу 1732 р. 491

Василь КОНОНЕНКО

«Літопис Величка»: гіпотези до дослідження тексту..... 503

Віктор ДАНИЛЕНКО

«...Різниця між малоросами і росіянами дуже різка»:
із спадщини молодого Володимира Вернадського 513

Геннадій БОРЯК

«Знищено шляхом спалення...»: невідомий документ з історії архівоциду
(Акт знищення урядового архіву України у липні 1941 р.) 531

Ірина МАТЯШ

Архіви українських емігрантів у Канаді як складова частина
зарубіжного комплексу українського дипломатичного архіву 561

РЕФЛЕКСІЇ

Станіслав КУЛЬЧИЦЬКИЙ

Чи була Україна російською колонією в царські і радянські часи? 583

Сергій КОТ

Повернення та реституція культурних цінностей:

світові тенденції і виклики для України 595

SUMMARY 643

TABULA GRATULATORIA 644

Геннадій БОРЯК

**“ЗНИЩЕНО ШЛЯХОМ СПАЛЕННЯ...”:
НЕВІДОМИЙ ДОКУМЕНТ З ІСТОРІЇ
АРХІВОЦИДУ (АКТ ЗНИЩЕННЯ
УРЯДОВОГО АРХІВУ УКРАЇНИ
У ЛИПНІ 1941 р.)**

“[...] не сумели обойтись без документа,
за который придется потом отвечать:
«Сколько раз я вам говорил, – делайте, что хотите,
но не оставляйте документов, не оставляйте следов»”
Йосип Сталін, 1930

“Отаку неприглядну картину треба намалювати,
точну, правдиву й чесну, і подати уряду, щоб після війни
почати по-новому підходити до свого культурного господарства.
Скільки загинуло у війні? [...] Непошана до старовини, до свого минулого,
до історії народу є ознакою нікчемності правителів,
шкідлива і ворожа інтересам народу. **Однаково, свідомо, чи несвідомо** [...]”
Олександр Довженко, 1942

“Состав материалов, хранящийся в партархиве ЦК КП(б)У, очень небольшой,
большинство фондов уничтожены при эвакуации в 1941-м году [...].
Грубое соотношение оставшихся материалов к уничтоженным
выражается следующими цифрами: 1/10 часть [...]”
*Доповідна записка консультанта
Сектора філіалів ІМЕЛ і місцевих партійних архівів, 1945*

Увазі читача пропонується публікація документа, що засвідчує знищення в Києві влітку 1941 р. працівниками апарату Управління справами Раднаркому УРСР значного масиву урядового архіву з документами за 1921–1940 рр. Того, що залишався у відомчому архіві і не був переданий, як ми кажемо сьогодні, на державне зберігання.

Документ є абсолютно унікальним – і за змістом, і за формою, і за своєю долею. Він має лаконічну назву “Акт” (далі – Акт) і датований 3 липня 1941 р., тобто з’явився на дванадцятий день німецько-радянської війни.

Передусім, він жодним чином не повинен був зберегтися. У цьому автора переконують багаторічні студії з історії українських архівів. Десятки тисяч подібних документів періоду *архівної катастрофи літа – осені 1941 р.*¹ були беззастережно знищені невдовзі після їхнього створення (про них залишилися лише згадки).

Акт, що публікується, є одним з перших відомих на сьогодні (і збережених!) документів, що засвідчують початок другого етапу архівоциду в Україні. Перша хвиля вакханалії нищення архівів, нагадаю, пов'язана з винищенням документальних свідчень про Голодомор². За подібними свідченнями злочинів більшовиків азартно полювали німці, адже їх можна було ефективно використати в антирадянській пропаганді³. Цей же документ, на відміну від багатьох інших, не був знищений і не потрапив до рук окупаційних властей – він був дбайливо евакуйований і благополучно повернувся до Києва разом із жалюгідними залишками довоєнного урядового архіву, точніше – фрагментами архіву Управління справами РНК УРСР⁴. До його створення причетні досвідчені чиновники вищої ланки

¹ За аналогією з метафорою Дмитра Самоковсова щодо *архівного нестроєння*, пропонується дефініція “*архівна катастрофа*” для окреслення короткого періоду історії архівної справи за часів німецько-радянської війни 1941–1945 рр.: саме на цей період підготовки і проведення евакуації (від початку липня до кінця жовтня 1941 р.) припадає лівова частка усіх архівних втрат за всю історію Другої світової війни. Причому, втрат не від рук німецьких окупантів. За обережними оцінками, це – від чверті до половини тодішнього документального масиву українського сегменту Державного архівного фонду СРСР (на думку автора, цифра 25 %, подана у 1-й книзі Національного реєстру втрачених і переміщених архівних фондів, є заниженою і базується лише на одному параметрі – кількості втрачених архівних фондів, а не на обсягах документів (Див.: Національний реєстр втрачених і переміщених архівних фондів. Кн.1: Архівні фонди, втрачені під час Другої світової війни. Київ, 2007. С. 2).

² Див.: Боряк Г.В. “Архівоцид” в Україні 1934–1941 рр. як наслідок Голодомору: організація, перебіг і масштаби винищення документів владних інституцій. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009222>; Його ж. “Архівоцид” в Україні 1934–1960-х рр. як наслідок Голодомору // Голод в Україні у першій половині XX століття: причини та наслідки (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947) / Матеріали Міжнародної наукової конференції. Київ, 20–21 листопада 2013 р. Київ, 2013. С. 13–18.

³ Див.: *Grimsted Patricia Kennedy. Trophies of War and Empire: The Archival Heritage of Ukraine, World War II, and the International Politics of Restitution.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001. Р. 196–197; Музей-архів переходної доби: Пофондовий путівник / Уклала О. Беляя. Державний комітет архівів України. Державний архів Київської області. Київ, 2002. 102 с. (Серія “Архівні зібрання України: Спеціальні довідники”).

⁴ Частина урядового архіву перебувала на державному зберіганні. Обсяг архівного фонду РНК УРСР станом на початок 1941 р. становив 6707 од. зб. (ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 2214, арк. 5–13). Утричі більшим (принаймні за кількістю справ) був масив документів у тій частині урядового архіву, що перебувала на відомчому зберіганні в Управлінні справами РНК УРСР. Саме він з часом мав би поповнити архівний фонд РНК УРСР у державному архіві (у 1941 р. це був Центральний державний історичний архів УРСР, згодом – Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР). Саме про цей масив документів, так і не переданих до державного архіву, передусім і йдеться у цій публікації.

апарату уряду (недосвідченим просто не довірили б таку важливу справу), – це завідувач Загального відділу Секретаріату РНК УРСР, вісім ідентифікованих його помічників, ще кілька помічників, прізвища яких не вдалося встановити, секретар Загального відділу, завідувач Експедицією. Можливо, саме професійний рівень досвідчених апаратчиків і спричинився до збереження документа⁵...

Акт 1941 р. є унікальним також і тому, що він ніколи не мав грифу “ТАЄМНО”. Можна припустити, що в екстремальних умовах і в надзвичайно короткому часі функціонування документа питання про надання йому відповідного статусу просто не ставилося. Крім того, його важко назвати типовим навіть для своєї доби – очевидно, подібних масштабних акцій нищення документів не було з часів макулатурних кампаній (на типовому акті гриф був би проставлений ледь не автоматично, принаймні якби мова йшла про сферу управління НКВС, у віданні якого вже кілька років поспіль перебували державні архіви).

Унікальність Акта й у тому, що за відсутності довоєнних інвентарів (вони не збереглися, значна їхня частина була спалена радянською адміністрацією під час відступу в одному з архівосховищ у Феодосіївській церкві на Печерську)⁶ це – єдиний документ, що розкриває структуру і склад поточного архіву уряду станом на початок 40-х років із значними ретроспективними сегментами за 1920-ті роки. Усі інші збережені до сьогодні документи про знищення є вкрай лаконічними; здебільшого вони засвідчують лише факти спалення архівів⁷.

⁵ Порівн. виноску 25.

⁶ У довідці директора Головного історичного архіву ім. Антоновича Володимира Міяковського від 29 листопада 1941 р. зазначено: “У Третьому відділі (установи після 1917 р.) під час пожежі Феодосіївського архівосховища у вересні місяці загинули: 1. **Увесь довідковий апарат:** а) усі описи фондів (понад 3500); б) топографічні покажчики до усіх архівосховищ; в) картотека фондів; г) список фондів; д) справи (формуляри) фондів; приблизно до 3000 [...]” (ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 1, арк. 314).

⁷ Див. нижче про групу остаточних актів про утилізацію (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 407). Вкрай короткі відомості містять і довідки різних центральних відомств, складені під час інвентаризації “архівного майна” в евакуації (жовтень 1941 р.) зокрема, “всі архівні матеріали [РАТАУ], за винятком часткових бухгалтерських документів... залишилися в Києві і очевидно знищені співробітниками РАТАУ, які залишалися в Києві до останнього дня”; “архіви і матеріали Товариства культурних зв’язків з закордоном спалені усі ще в Києві”; “Архів Головліту УРСР знищений шляхом спалення”. З довідки Наркомосу УРСР від 26 жовтня 1941 р.: “1. Основні документи (1 мішок) передано РНК УРСР для відправки [в евакуацію]. Місцезнаходження невідомо. 2. Оперативна документація, фінансові документи за 1941 рік та плани роботи, евакодокументи і бюджет на 1941 рік (5 мішків) знаходяться в м. Старобільську і повинні бути передані Держплану УРСР. 3. Архіви за попередні роки, особисті справи на вчителів і працівників органів народної освіти знищено (спалено) в м. Києві” (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 410, арк. 1–6). Можна припустити, що стан архівних фондів інших наркоматів був не кращим.

Унікальність документа, що публікується нижче, полягає і в тому, що він, як мінімум, на три дні випередив сумнозвісну загальносоюзну “архівну” директиву від 6 липня 1941 р. – ключову для, так би мовити, “остаточного розв’язання архівного питання”. Йдеться про таємну Інструкцію Головархіву СРСР “[Про порядок розвантаження від матеріалів, що не підлягають зберіганню, в архівах установ, розташованих на території, оголошеній на воєнному стані]”⁸. Цією інструкцією рекомендувалося задля “швидкого розвантаження” архівів (передусім – відомчих) від «максимально великої кількості матеріалів», що не евакуюються та не підлягають зберіганню, негайно забезпечити створення і функціонування в установах і організаціях експертних комісій. Експертам надавалося право на власний розсуд **“правильно вирішувати питання”** (!) і визначати, які матеріали знищувати. При цьому у тих випадках, коли матеріали, на думку експертів, надалі не використовуватимуться “в оперативно-довідкових цілях”, дозволялося порушувати терміни зберігання, передбачені нормативними переліками, і знищувати документи з поточного діловодства, термін зберігання яких ще не витік. Правда, при цьому, крім оперативних цілей, розпливчасто рекомендувалося врахувати “науково-історичну цінність” документів, втім, жодні критерії для цього не зазначалися. Формально саме цей документ спричинив масштабні заходи із знищення архівів у липні–вересні 1941 р.

Інструкція передбачала складання на матеріали, що підлягають знищенню, акта в двох примірниках, з короткою характеристикою, зазначенням обсягу і часу утворення документальних матеріалів, наявності інвентарних описів. Ані коротких характеристик, ані інвентарних описів на знищені справи виявити не вдалося. Цілком очевидно, що за браком часу і спеціалістів облікові документи у повному обсязі не могли бути складеними під час короткотривалої операції знищення.

Зрозуміло, архівна інструкція від 6 липня узгоджувалась із сумнозвісною “тактикою випаленої землі”, про яку йшлося у постановах РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 27, 29 та 30 червня 1941 р. Також про це говорилося у промові Сталіна 3 липня, у пізніших документах⁹. До речі, дві з трьох червневих партійно-урядових постанов щодо тактики випаленої землі досі тримаються в таємниці, принаймні

⁸ Інструкція 6 липня була затверджена заступником наркома внутрішніх справ СРСР В. Чернишовим. Точну назву документа встановити не вдалося; її реконструйовано. Зміст та передбачені нею невідкладні заходи викладено у циркулярі від 23 липня 1941 р. за підписом начальника Архівного управління НКВС УРСР М. Шклярова, розісланому начальникам архівних відділів НКВС УРСР і державних архівів. Відпуск цього циркуляру див.: ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 2128, арк. 14 і зв. Саму ж інструкцію від 6 липня 1941 р. в архівному фонді Архівного управління УРСР не виявлено (!). Тобто, один із ключових документів першорядної ваги про “розвантаження архівів”, що надійшов від безпосереднього керівництва в Москві до центрального архівного відомства в Києві, в архівному фонді останнього виявився парадоксально відсутнім. Знову мотузка в хаті повішеного?..

⁹ Див.: Радянська тактика “випаленої землі” 1941 року. URL: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/history/1939-1945/first-soviets/burned-out-land/>

для широкої публіки вони недоступні. Так, в офіційному 12-томному виданні Міністерства оборони РФ «Великая Отечественная война 1941–1945 годов» у документальному додатку серед документів вищого керівництва СРСР початку війни їм не знайшлося місця¹⁰. Про Постанову ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 27 червня 1941 р. «Про порядок вивезення і розміщення людських контингентів і цінного майна» можна дізнатися лише із згадки¹¹ у Директиві РНК СРСР і ЦК ВКП(б) партійним і радянським організаціям прифронтових областей від 29 червня 1941 р.¹² Тут вперше прозвучала та сама теза про цінне майно, що згодом її озвучив Сталін у зверненні по радіо 3 липня: у випадку вимушеного відступу радянських військ «усе цінне майно, у тому числі кольорові метали, хліб і паливо, що його неможливо вивезти, має бути безумовно знищено». Також ішлося про підриви мостів, псування телефонного і телеграфного зв'язку, підпал лісів, складів, обозів. Про необхідність знищення усього майна йшлося і в пізніших документах, зокрема, у проекті Директиви РНК СРСР і ЦК ВКП(б) партійним і радянським організаціям прифронтових областей 18 липня 1941 р.¹³ та інших документах вищого керівництва.

Про те, що питання долі урядових архівів перебувало в центрі уваги вищого керівництва СРСР і особисто контролювалося Сталіним, свідчить епізод з архівом Раднаркому Білорусі, який не встигли ані вивезти, ані спалити. У записці першого секретаря ЦК КП(б) Білорусі П. Пономаренка на ім'я Й. Сталіна від 18 серпня 1941 р. є яскравий пасаж: «Архів Раднаркому БРСР і низки наркоматів залишився в Мінську і не знищений. Сталося це через злочинну розгубленість, проявлену працівниками і головою РНК БРСР. Один одному доручали вивезти або спалити і не простежили. Зараз справа розслідується. Мною був висланий загін 27.VI.1941 р. для знищення, але пробратися в Мінськ уже не міг»¹⁴.

Повертаючися до директивних документів початку липня, слід зауважити одну досить дивну обставину: московську інструкцію від 6 липня, що нібито мала б бути оперативно поширена по усіх регіонах у вигляді циркуляра, у Києві чомусь не поспішали розсилати на місця. Письмовий офіційний циркуляр архівного відомства з відповідними роз'ясненнями, як уже згадувалося, був виданий із двотижневим запізненням – лише 23 липня (!). Як з'ясувалося, у багатьох випадках інструкції спізнилися. Водночас усні розпорядження щодо евакуації і знищення архівів почали надходити по лінії керівництва НКВС одразу після 6 липня.

¹⁰ Див. Великая Отечественная война 1941–1945 годов: В 12 т. Т. 10: Государство, общество и война. Москва, 2014. С. 711–714.

¹¹ Там же. С. 713.

¹² Опубл.: Там же. С. 712–714.

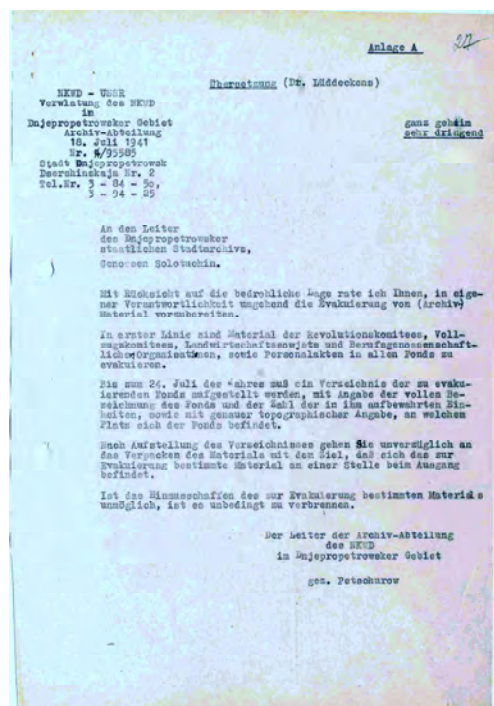
¹³ Там же. С. 719–721.

¹⁴ Там же. С. 723.

Так, 7 липня таке розпорядження отримав начальник архівного відділу НКВС по Вінницькій області Нікітін. Він мав “підготувати найцінніші документальні матеріали відділу секретних фондів до евакуації, усі ж інші документальні матеріали запропоновано було спалити протягом 24 годин”. Намагаючися “вибити” додатковий транспорт для евакуації, керівник архівного відділу аргументував: “відведеного місця у вагоні недостатньо, оскільки в архіві є значна кількість документів, що мають історичне значення, що можуть бути використані в науково-дослідних, народно-господарських та інших цілях”. Нарешті, наводив він останній аргумент, “спалити ж матеріали не було фізичних можливостей”¹⁵.

9 липня в.о. начальника архівного відділу НКВС по Одеській області писав до Архівного управління НКВС УРСР про архіви, які не вдалося вивезти: “мені в усній формі начальник УНКВС та його заступник пропонують знищити [...]. Я здивований, що від Вас досі немає жодних вказівок [...]. Терміново чекаю на Ваші вказівки”¹⁶. Професійні архівісти нерідко самотужки, на власний розсуд і ризик намагалися врятувати архіви від вогню і сподівалися на бодай якийсь захист і допомогу з боку архівного керівництва в Києві. Здебільшого марно.

Отже, найчастіше чиновники на місцях керувалися усними, в окремих випадках – телеграфними розпорядженнями щодо архівів. Жодного оригіналу таких інструкцій на сьогодні не збереглося. Єдиним максимально наближеним до оригіналу зразком документа, що надходив до місцевих архівів, є директива архівного відділу Управління НКВС по Дніпропетровській області Дніпропетровському міському державному архіву від 18 липня 1941 р. “Цілком таємно” та “Терміново”. Документ зберігся у точній ні-

¹⁵ Державний архів Вінницької області, ф. Р-649, оп.8, спр. 8, арк. 2. Замість відведеного місця для евакуації в одну вантажівку, Нікітіну вдалося вивезти 12 (!) вантажних автомобілей. Зазначені дані вперше наведені у публікації Сергія Гальчака (Гальчак С. Державний архів Вінницької області в період нацистської окупації // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий наук. зб. Вип. 5. Київ, 2002. С.86–94).

¹⁶ ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 2314, арк. 21. Документ представлений на онлайнній виставці “Архіви і війна”. URL: <http://tsdavo.gov.ua/vystavky/arhivy-i-vijna/#!gallery-98-3732>).

мецькомовній копії, виготовленій для власних потреб співробітниками Айнзац-штабу Розенберга із знайденого в Дніпропетровську оригіналу. Відповідно до інструкції, евакуації підлягали в першу чергу архіви ревкомів, виконкомів, сільрад, профспілок, а також особові документи усіх фондів. Завершує інструкцію зловісна вказівка: **“якщо вивезти призначені до евакуації документи неможливо, їх треба безумовно спалити”**¹⁷.

Не можна обійти увагою ще один документ – директиву Архівного управління НКВС УРСР від 21 липня 1941 р., що надійшла на запит начальника архівного відділу НКВС по Дніпропетровській області. Вона містить не просто хаотичні, але абсурдно суперечливі і безглузді інструкції. З одного боку, вимагалось “забезпечити архівосховища додатковими **протипожежними заходами** [...], обладнати додаткові виходи; переобладнати глухі решітки вікон на стулкові в інтервалі 2–3 просвітів; за наявності заліза оббити двері і внутрішні віконниці залізом; поповнити архівосховища протипожежним інвентарем, вогнегасниками, ящиками з піском і т. д.”; з іншого – у випадку необхідності документальні матеріали “особливо важливого значення евакуювати, **решту – знищити**”¹⁸.

Загалом, в умовах блискавичного наступу військ Вермахту багато архівів на місцях опинилися безпорадними і не встигли здійснити евакуаційні заходи. На щастя, не завжди встигали і спалити. Зволікання Києва з інструкціями, затримка письмових розпоряджень у два-три тижні стали елементами загалом бездарної і трагічної за наслідками евакуації архівів. Майже чотири місяці тривали спроби вищого керівництва архівної галузі і низових виконавців виконати неможливе завдання: з одного боку, “зачистити” архіви, аби не передати в руки ворога документальний компромат, з іншого – зберегти те, що вважалося цінним, бодай частково забезпечити собі документальну базу для здійснення управлінських функцій і вивезти на Схід хоча б базові для роботи уряду документи¹⁹.

Повертаючись до документа, що публікується, варто зазначити: його унікальність полягає ще й в тому, що він разом із блоком супровідних актів розкриває механізми і хронологію спецоперації із знищення ключових для України урядових архівів.

¹⁷ ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 21, арк. 27. Документ був виявлений Патріцією Кеннеді Грімстед у 1989 р. і став першим у серії знахідок, що розкрили для дослідниці масштабну картину “самознищення” українських архівів (*Grimsted Patricia Kennedy*. Op. cit. P. 188).

¹⁸ ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 2314, арк. 19 і зв. (відпуск).

¹⁹ Діяльність в евакуації новоствореного архіву, що зберігав архівний фонд РНК УРСР, а також уряду УРСР, що опинився на Сході із рештками поточного архіву РНК, становить окрему сторінку цієї історії і тут не розглядається. Порівн. наприклад: *Мишак І.* Діяльність архівних установ України в роки Великої Вітчизняної війни // *Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. статей. Вип. 26.* Київ, 2004. С. 96–108; *Григорчук Н.В.* Створення Центрального державного архіву Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР // *Архіви України.* 2016. № 5–6. С. 216–237 та ін.

Парадоксально, але цей ЦІЛКОМ НЕТАЄМНИЙ документ від моменту виявлення в 1966 р. і до сьогодні не просто перебував на відкритому зберіганні, він мав цілком адекватний заголовок, винесений на обкладинку справи № 406 (“Акт про знищення архіву Управління справами Ради Народних Комісарів Української РСР (за 1921–1939 рр.)”). Назва справи належно зафіксована у машинописному описі № 7 архівного фонду № 2, “Кабінет Міністрів України”. Дослідники, що вивчали міжвоєнну добу, а також початковий період німецько-радянської

війни, ніяк не могли оминати цей документ під кричущим заголовком, він перебував просто “на поверхні” їхніх пошуків. Його могли бачити автори спеціальних публікацій, присвячених історії архівної справи цієї доби²⁰, історії урядового архіву²¹, історії ЦДАВО²², втім, усі одноставно соромилися використати або бодай згадати його у своїх студіях! Припускаю: розгубилися і не знали, що з цим робити. Пригадується сумний жарт про мотузку в хаті повішеного із “Дон Кіхота”: ні слова...

В усякому разі, аркуш використання у справі не залишився недоторканим: перші автографи дослідників датовані 1981 (невстановлена особа) та 1989 рр. (підпис колишнього очільника Головархіву УРСР Олександра Мітюкова, який планував після виходу у відставку повернутися до перевидання монографії про історію архівної справи).

²⁰ Див.: Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво на Україні (1917–1973). Київ, 1975; Мищак І.М. Архівна справа в Україні середини 1940-х – середини 1960-х років. Історичний нарис. Київ, 2006.

²¹ Див.: Яковлева Л.В. До питання про відновлення втраченої під час Великої вітчизняної війни частини фонду Ради Народних Комісарів // Архіви України. 1988. № 5. С. 6–12. Цікаво, що автор (на той час – директор ЦДАЖР УРСР) стримано наголосила, що документи за 1932–1943 рр. з архіву уряду та інших центральних органів “свого часу на державне зберігання не надійшли і під час війни майже всі загинули” (Там само. С. 6–7). Це визнання можна вважати глухим натяком на Акт 1941 р. Грандіозний проект реконструкції довоєнного складу архівного фонду Раднаркому УРСР тривав від 1974 р. За півтора десятиліття результатом роботи стали 20 тис. документів, що у вигляді копій поповнили фонд Раднаркому. Наскільки відомо автору, проект не було завершено, і наприкінці 80-х років минулого століття він був фактично згорнутий.

²² Григорчук Н.В. Створення Центрального державного архіву Жовтневої революції... С. 216–237.

Нагадаю, про трагедію *самознищення* архівів у 1941 р. неодноразово писалося у новітній літературі²³. Зрештою, ці факти стали хрестоматійними і увійшли до підручника²⁴. Але відповідні документи ніколи не оприлюднювалися.

У 2008 р. про цей документ повідомила мене директорка ЦДАВО України Наталя Маковська. Відтоді ідея оприлюднення Акта не полишала мене.

Акт, що публікується нижче, надрукований на друкарській машинці (перший примірник машинопису; невідомо, чи були ще копії), має 5 аркушів. Стара перекреслена архівна пагінація олівцем у правому верхньому куті кожного аркуша (арк. 28–32) засвідчує попереднє перебування документа у складі іншої архівної справи, звідки документ вилучили та створили з нього окрему одиницю зберігання. Відповідно, зазначеним аркушам надали нову пагінацію: 1–5.

Документ, імовірно, було виявлено під час опрацювання розсипу у відомчому архіві Секретаріату Ради Міністрів УСРС у 1966 р. Принаймні саме цим часом датована машинописна чистова копія (також перший примірник). Копія не відтворює жодних позначок і поміток, але має засвідчувальний запис: “Верно: Л. Зимарев. 27 июня 1966 г.”²⁵. Шестисторінкова копія долучена до справи і продовжує пагінацію оригіналу від аркуша 6-го до 11-го.

²³ Див.: *Грімстед Патриція Кеннеді, Боряк Геннадій* Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв. 2-ге вид. Львів, 1992. С. 12–18. Детальний огляд публікацій про евакуацію і знищення архівів у перші місяці війни наведений у монографії Патриції Кеннеді Грімстед: *Grimsted Patricia Kennedy*. Op. cit. Р. 183–198. Широкий історіографічний і джерельний контекст проблеми представляє К. Климова у вступній статті до першої книги Національного реєстру втрачених і переміщених архівних фондів: *Климова К. Передмова // Національний реєстр втрачених і переміщених архівних фондів. Кн. 1: Архівні фонди, втрачені під час Другої світової війни. Київ, 2007. С. 7–11 і далі. Втім, важко не погодитися із твердженням Патриції Грімстед: «повна документальна історія цього [архівного] винищення в Україні ще має бути написана» (*Grimsted Patricia Kennedy*. Op. cit. Р. 196).*

²⁴ *Дубик М.* Архіви УРСР у роки Другої світової війни // Нариси історії архівної справи в Україні. Київ, 2002. С. 445–447. Першість в оприлюдненні страхітливих даних про масштаби *самознищення* архівів (на мою думку, цей термін доволі точно окреслює сутність і мету акції знищення архівів тими, хто, по суті, їх створював: аби не завдати більшої шкоди...), напевно, належить представнику старшого покоління російських архівістів Всеволоду Цапліну (1924–2003), директору Центрального державного архіву народного господарства СРСР (нині – Центрального державного архів економіки, РДАЕ) у 1977–1990 рр. Його монографія “Архивы, война и оккупация”, завершена у далекому 1968 р., стала занадто викривальною і сміливою, аби бути опублікованою. Саме тому блискуча праця видатного архівіста досі залишається в рукопису; вона зберігається в його особовому фонді у ЦДАЕ (ф. 777, оп. 1, спр. 35–37).

²⁵ Показово, що підпис Л. Зимарева, працівника апарату в 1966 р., відповідального за урядовий архів, зустрічається в документах, пов’язаних з діяльністю апарату уряду на чверть століття раніше: він бере активну участь в евакуаційних заходах, зокрема, 16 серпня 1941 р. засвідчує перебування в Харкові матеріалів довідкового бюро Управління

На першому аркуші перед назвою документа – помітка олівцем: “Нач.[ало]”; на п’ятому – тим самим почерком помітка “Оконч.[ание]”.

Загалом у документі зафіксовано 72 позиції на окремі групи документів, що відклалися у певних структурних підрозділах Управління справами РНК УРСР. Кожна позиція містить назву підрозділу, хронологію та обсяг справ. Тобто, йдеться про відомчий архів уряду, який не був переданий до державного архіву і на час знищення фактично “комплектувався”, тобто перебував на стадії приймання справ від структурних підрозділів Управління справами. Про це свідчать, зокрема, й облікові документи, зосереджені в останній, 72-й позиції (тут згадані акти про передавання документів до архіву від 22 серпня, 6 вересня 1940, 15–30 січня 1941 рр.; частково їх вдалося ідентифікувати²⁶).

Документ має сліди інтенсивної облікової роботи: списки звірялися (опрацьовувалися?), як мінімум, тричі, що засвідчено відповідними позначками. Передусім при цифрах з правого боку на усіх без винятку 72-х позиціях акуратно проставлені дрібні стандартні подвійні позначки чорнилом. На частині позицій (7-ми) на перших двох аркушах при цифрах з лівого боку проставлені подібні одинарні помітки чорнилом; вже з другого аркуша їх чомусь перестали проставляти. Натомість 47 із 72-х позицій мають впевнені позначки олівцем, які чітко корелюються з помітками ручкою “Утиль” на правому березі з підписами виконавців, експертів або інших осіб. Отже, пряма кореляція 47-ми позначок з висновком “Утиль” має однозначно свідчити про їхнє знищення, це чітка ознака того, що “смертний вирок” стосовно цих масивів документів був виконаний.

Операція знищення відомчого архіву Управління справами РНК УРСР проводилася 3–4 липня 1941 р., як уже зазначалося, досвідченими працівниками апарату, причому спеціалістами вищого ешелону Секретаріату РНК. Формально санкція на знищення (імовірно, у вигляді усного розпорядження) була надана завідувачем Секретаріату РНК С. Сулимою.

Крім членів комісії – завідувача Загальним відділом Секретаріату Ф. Злобіна, його помічників Д. Веселкова і М. Толокнова, а також секретаря Загального відділу М. Ямпольської, в експертизі брали участь, як засвідчують підписи при помітках «Утиль», завідувач Експедицією О. Худобець, помічники завідувача Секретаріату РНК Глущенко, А. Емдін, Канар’ян, Кашперський, Чихман, Фурман, Шевченко, Якір, ще кілька неідентифікованих осіб, загалом – бл. двох десятків працівників. Значення і мету того, що вони роблять, вони добре усвідомлювали,

ня справами, відповідно до опису (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 405, арк. 3). Не виключено, що саме він долучився до збереження облікових документів щодо долі урядового архіву. Ще раніше, у вересні 1938 р. Л. Зимарев засвідчує своїм підписом копію Протоколу № 1 засідання урядової комісії з приймання будинку Управління справами РНК УРСР у Києві по вул. Кірова, 23 (ЦДАВО, ф. 2, оп. 7, спр. 70, арк. 8). Отже, як мінімум, можна впевнено говорити про його багаторічний досвід роботи в апараті Управління справами уряду України.

²⁶ Акти від 15–30 січня 1941 р.: ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 409, арк. 31–33; акт від 6 вересня 1941 р.: там само, арк. 15.

можливо, дискутували між собою, адже частину справ (імовірно, під час остаточної експертизи) викреслювали із списків “документів-смертників”, окремі ж рятівні позначки (номери врятованих справ) потім знову закреслювали і повертали їх до категорії “утиль”. Словом, навіть поверхове знайомство з текстом засвідчує інтенсивну експертну роботу членів комісії. Вся операція (за документами) тривала не більше п’яти днів; крайні дати, що зустрічаються серед облікових документів, це 2–6 липня 1941 р.

Важко сказати, чи цими днями обмежився процес фізичного спалення 8 тис. справ. Але якщо рахувати пересічний обсяг справи до 100 арк., то мова могла йти про достатньо великий масив – від 500 тис. до 1 млн аркушів документів, а це становитиме, як мінімум, 100 погонних метрів архівних полиць)²⁷.

Непросто відповісти й на запитання, чим, крім загальних вказівок начальства і наявних нормативних документів (номенклатура, переліки із термінами зберігання тощо), керувалися члени комісії, експерти та інші учасники операції? Якою була логіка експертів? Як мінімум, треба було евакуювати або беззастережно знищити особові документи, передусім на комуністів, інших активістів, агентуру, підпільників-диверсантів та інших категорій громадян і їхніх родин, що опинялися під загрозою під час німецької окупації. Зрозуміло, треба було також подбати про документацію, за сучасною термінологією, військово-промислового комплексу, по суті – майже усіх промислових, гідротехнічних та інших подібних об’єктів. Але далі можна довго дискутувати, марно шукаючи логіку у діях експертів. За браком вихідних даних (щодо змісту справ) не будемо цього робити.

Як же виглядав масив документів, приречених на знищення? Доволі чітке уявлення про нього дає структурування переліку окремих сегментів архіву за структурними підрозділами – групами та секторами Управління справами (див. табл. 1, 3), а також за хронологією справ (табл. 2, 4). Загалом в Акті зафіксовано **22 716** одиниць зберігання. Більше третини з них (8764 од. зб.) мають позначки, що однозначно вирішили їхню долю: “Утиль” (табл. 1). Якщо вирахувати з цієї кількості 164 справи (табл. 5)²⁸, внесені остаточною експертизою до переліку тих, що не підлягають утилізації, то загальна кількість безумовно знищених справ становитиме **8 600 одиниць**. Приблизно чверть переліку – 25 позицій – не має позначок “утиль”, що однозначно засвідчили б знищення цього масиву документів²⁹. Але сумарний обсяг цього масиву майже вдвічі перевищує категорію зни-

²⁷ Обрахунки автора. Вони є вкрай умовними і аж ніяк не відбивають реальну картину, хіба допомагають наблизитися до розуміння загальних контурів тих масивів документів, про які йдеться.

²⁸ Це позиції №№ 32, 37, 38, 39, 47, 51, 58, 59, 60, 61, 63, 66, 67, 71 з документами передвоєнної доби, переважно 1938–1940 рр., але трапляються справи 1934, 1937 та інших років. Очевидно, вони були потрібні для оперативної роботи певних підрозділів апарату.

²⁹ Водночас категорично визначати долю документів лише за цими позначками немає підстав. Відповідно до Акта від 3 липня, матеріали позицій №№ 31, 32 і 59 (сільгосп-сектор, 1928–1939 рр.) мали б залишитися, адже вони не мають позначки про остаточну утилізацію. Натомість на них виявлено остаточний акт про знищення

щених документів. Таких справ нараховується **13 952** одиниці, а разом із врятованими 164-ма – **14 116** (табл. 3). Ці, а також «врятовані» справи мають, очевидно, скласти предмет спеціального подальшого, без перебільшення, – віртуозного дослідження: їх треба спробувати ідентифікувати серед тих, що є в наявності на сьогодні в урядовому архіві. З огляду на повну відсутність довоєного довідкового апарату, який розривав би склад фондів на рівні одиниць зберігання³⁰, це може бути непростим завданням.

Табл. 1

**Структурні підрозділи Управління справами РНК УРСР, архіви яких були
знищені відповідно до Акта 3 липня 1941 р.**

Назва підрозділу	Хронологія справ	Обсяг
Загальний секретаріат Управління справами РНК УРСР	1929, 1933–1939	333
Експедиція Управління справами РНК УРСР	1937, 1938	65
Реєстратура Управління справами РНК УРСР	1937–1939	54
Сектор заготівель	1938, 1939	272
Сектор інформації	1928–1938	1769
Сектор капітального будівництва	1939	70
Сектор культури	1934, 1939	787
Сектор охорони здоров'я	1938, 1939	108
Сектор промисловості	1929–1938	1275
Сільгоспсектор (Сектор сільського господарства)	1938–1939	487
Сектор торгівлі (Сектор торгівлі і цін)	1932–1939	715
Сектор транспорту і зв'язку (Сектор перевезень, транспорту і зв'язку)	1934–1939	323
Сектор фінансів	1938, 1939	221
Юрсектор (Правовий сектор)	1934–1937, 1939	216
Юрбюро	1922, 1927, 1929, 1931–1935	283
Комісія оргнабору робочої сили при РНК УРСР	1933–1939	521
Паливна група (Сектор палива)	1933–1939	668
Бухгалтерія	1923–1936	475
Група трудових книжок	1939, 1940	122
РАЗОМ:		8764/8600*

від 4 липня 1941 р. (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 407, арк. 109, акт. № 8). Аналогічною є ситуація з позицією № 56, на матеріали якої також є акт про знищення (там само, арк. 101, акт № 16).

³⁰ Див. виноску 6.

* Із загальної кількості призначених до знищення 164 справи були залишені під час останньої перед спаленням експертизи (див. табл. 5).

Табл. 2

**Хронологія справ, знищених відповідно до
Акта 3 липня 1941 р.**

Справи із сумарною хронологією	
<i>Роки</i>	<i>Обсяги</i>
1923–1930	81
1929–1936	136
1929–1937	1060
1928, 1930–1936	856
1932–1937	504
1933–1934	250
1933–1938	542
1934–1936	102
1934–1937	123
1935–1936	29
1937–1938	960
РАЗОМ:	4643
Справи за окремі роки	
<i>Роки</i>	<i>Обсяги</i>
1922	1
1927	1
1929	1
1931	59
1932	61
1933	92
1934	941
1935	138
1936	77
1937	289
1938	1177
1939	1234
1940	50
РАЗОМ:	4121
ЗАГАЛЬНИЙ ОБСЯГ	8764/8600*

* Із загальної кількості призначених до знищення 164 справи були залишені під час останньої перед спаленням експертизи (див. табл. 5).

Табл. 3

**Структурні підрозділи Управління справами РНК УРСР,
архіви яких не мають позначок про знищення
відповідно до Акта 3 липня 1941 р.***

Назва підрозділу	Хронологія справ	Обсяг
Секретаріат Голови РНК УРСР	1922–1925, 1927–1934	877
РНК УРСР і Економрада (протоколи і матеріали засідань)	1921–1937	10492
у тому числі – Матеріали з промисловості	1925–1933	395
Сільгоспсектор (сектор сільського господарства)	1928, 1930, 1932–1937	883
Укрконцеском	1921–1930	495
Комісія з українізації	1924–1930	173
Експертні ради при РНК	1931, 1932–1937	117
Комітет сприяння Дніпробуду	1926–1932	176
Комісія виконання при РНК	1931–1933	196
Сектор друку і видавництва	1939	51
Сектор комунального господарства	1939	97
РАЗОМ:		13 952/14 116**

Табл. 4

**Хронологія справ, що не мають позначок про знищення
в Акті 3 липня 1941 р.**

Справи із сумарною хронологією	
<i>Роки</i>	<i>Обсяги</i>
1921–1923	52
1921–1930	495
1922–1934	877
1926–1932	176
1924–1930	173
1924–1932	92
1925–1933	395
1928–1937	883

* До таблиці не включені дані з останньої позиції Акта – “Матеріали із здавання й приймання архівних справ (акти від 22-го серпня, 6 вересня 1940 року та від 15–30 січня 1941 р.)”. Вони також не були знищені і на сьогодні зберігаються в архіві уряду: ЦДАВО, ф. 2, оп. 7, спр. 409, арк. 15 (6 вересня 1940 р.), арк. 31–33 (15–30 січня 1941 р.).

** До загальної кількості, ймовірно, залишених справ треба додати 164 справи, не знищені в результаті останньої перед спаленням експертизи (див. табл. 5).

1931–1933	196
1931–1937	117
РАЗОМ:	3456
Справи за окремі роки	
<i>Роки</i>	<i>Обсяги</i>
1925	1328
1927	1692
1928	1781
1929	1336
1930	1250
1931	1373
1932	1284
1934	59
1935	83
1936	73
1937	56
1938	33
1939	148
РАЗОМ:	10 496
ЗАГАЛЬНИЙ ОБСЯГ	13 952/14 116*

Табл. 5

Справи окремих структурних підрозділів Управління справами РНК УРСР, призначені до знищення, але не утилізовані відповідно до Акта 3 липня 1941 р.

Назва підрозділу	Хронологія справ	Обсяг
Сектор заготівель	1939	2
Сектор культури	1939	14
Сектор охорони здоров'я	1938, 1939	11
Сільгоспсектор (Сектор сільського господарства)	1938, 1939	39
Сектор торгівлі (Сектор торгівлі і цін)	1932–1939	68
Комісія оргнабору робочої сили при РНК УРСР	1934–1939	16
Група трудових книжок	1939, 1940	14
РАЗОМ:		164

* До загальної кількості, ймовірно, залишених справ треба додати 164 справи, не знищені в результаті останньої перед спаленням експертизи (див. табл. 5).

У загальних рисах, умовно “врятований” архів являв собою значний масив протоколів засідань уряду і матеріалів Економічної ради (1921–1937), Експертної ради “з промисловості” (1925–1933). Врятовано від утилізації (принаймні 3 липня 1941 р.) архіви Укрконцескому за 1921–1930 рр., Комісії з українізації (1924–1930) та Комісії виконання РНК (1931–1933) (!?)³¹, Сектору друку і видавництва (1939); документи Комітету сприяння Дніпробуду (1926–1932) та деякі інші категорії і групи.

Водночас беззастережно знищено архіви більшості структурних підрозділів Управління справами за 1922–1940 рр.: Секретаріату Голови РНК УСРР за 1922–1925, 1927–1934 рр.; Загального секретаріату Управління справами за 1929, 1933–1939; Експедиції (1937–1938) та Реєстратури Управління справами за 1937–1939 рр., секторів (заготівель, капітального будівництва, комунального господарства, промисловості, фінансів, друку і видавництва, охорони здоров’я переважно за останні роки, 1938–1939; торгівлі, транспорту і зв’язку, 1932–1939; культури, 1934, 1939; оргнабору робочої сили, сектору палива 1933–1939). Утилізовано архіви Юридичного бюро (1922–1935), Правового сектору (1934–1937, 1939); зрозуміло – групи трудових книжок за 1939–1940 рр. Знищено картки реєстрації кореспонденції – ключ до архіву Управління справами за 1937–1938 рр. – обсягом бл. 2,4 тис. карток. Знищено пізніші документи сільськогосподарського сектору за 1938–1939 рр., натомість абсолютно алогічно не було утилізовано аналогічні документи за попередні роки (1928, 1930, 1932–1937).

Хронологія знищених і не знищених справ представлена у табл. 3 і 4 відповідно. Якщо не рахувати величезний масив справ з сумарними хронологічними показниками (понад 7 тис. од.), то, серед знищених справ бл. 5000 мають документи 1931–1939 рр. 3-поміж них найбільше було утилізовано справ за **1938** (понад 2 тис. одиниць) та **1939 рр.** (бл. 1,3 тис. одиниць). У цій групі документи зазначених двох років дають 3300 одиниць з 4900, тобто **бл. 70 % загального масиву знищених справ**. Водночас, зрозуміло, саме вони могли придатися у процесах управління економікою та іншими сферами життя в УСРР.

Паралельно із знищенням відомчого архіву Секретаріату, за розпорядженням керуючого справами РНК М. Нижника усі без винятку групи і сектори Управління справами і Секретаріату РНК провели тотальне знищення всіх

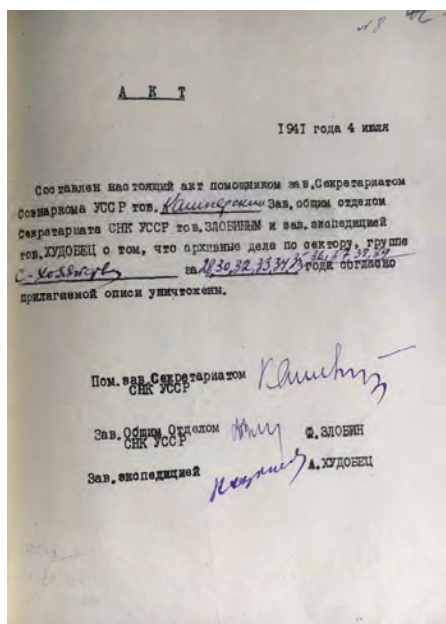
³¹ Йдеться про архів постійної комісії з контролю за виконанням, створеної при РНК УСРР Постановою ВУЦВК та РНК УСРР від 4 лютого 1931 р. (Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України № 3, 15 березня 1931 р. с. 62–63, № 34). У преамбулі постанови декларовано: “перевірка виконання і зв’язане з цим зміцнення радянської дисципліни є одне з найважливіших завдань керівництва справою будівництва соціалізму”. Дивно, але і цей архів з документами десятилітньої давності потрапив до числа перших пріоритетів, спалити які не піднялася рука чиновників апарату.

документів поточного діловодства за 1940 і 1941 рр. (включно до 1 липня), не переданих до відомчого архіву уряду³².

Частково збереглася ще одна категорія документів – це остаточні акти про знищення архівів структурних підрозділів з урядового архіву, що чітко кореспондуються з відповідними позиціями Акта³³. По суті, це документи про безпосереднє “виконання вироків”, зафіксованих у загальному Акті 3 липня. Вони являють собою стандартні машинописні бланки (розмножені гектографічним способом), куди вписувалися прізвища помічників завідувача Секретаріату РНК (за окремими помічниками були закріплені певні структурні підрозділи). Дві інших особи залишалися в усіх актах незмінними: завідувач Загальним відділом Ф. Злобін і завідувач Експедицією О. Худобець. Також у порожні місця бланків вписувалася назва структурного підрозділу і роки знищених документів. Кількість справ при цьому не зазначалася. Знищення відбувалося згідно з описом, але жодних описів виявити не вдалося, відтак переліків знищених справ немає.

На сьогодні виявлено лише частину таких актів (18 одиниць), що відповідають 38-ми позиціям Акта 3 липня 1941 р. Для 19-ти позицій (це приблизно третина загального переліку) відповідників немає. Неповноту збережених документів засвідчує також і їхня нумерація: №№ 1–17, [...], 33 (бракує, як мінімум, 14-ти актів). Усі наявні акти датовані 4–6 липня 1941 р., – саме в ці дні виконувалися “смертні вироки” документам урядового архіву. Так, акт № 1 відповідає поз. 48, 68; № 3 – поз. 38, 69; № 5 – поз. 50, 66; № 6 – поз. 40, 49; № 7 – поз. 39, 58; № 8 – поз. 31, 32, 59; № 9 – поз. 44; № 10 – поз. 52–55; № 11 – поз. 33, 46; № 13 – поз. 37, 47, 61; № 14 – поз. 3–5; № 15 – поз. 20; № 16 – поз. 56; № 17 – поз. 6–13; № 33 – поз. 62.

Для актів № 2, 4, 12 відповідників знайти не вдалося. Зрозуміло, що до Акта 3 липня 1941 р. потрапили не всі групи знищених урядових документів. Тут немає, наприклад, матеріалів “по сектору, групі територіальній за 1938, 1939 роки”, куди входили “усі протоколи і постанови усіх облвиконкомів і виконкомів облрад” (акт № 2); архіву Комітету у справах фізкультури при РНК УРСР, Наркомсоцбезпеку за 1938, 1939 рр. (акт № 4). Імовірно, склалися й інші зведені акти, подібні до Акта 3 липня 1941 р. Первинна архівна пагінація із значно

³² Див.: ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 407, арк. 3–5.

³³ Там само, арк. 99–116.

більшими цифрами на аркушах Акта 3 липня нагадує нам про те, що первинні справи про знищення урядових архівів були значно грубшими. Принаймні таку можливість не можна виключати. Адже в архіві уряду мали б концентруватися акти на знищення архівів наркоматів та інших центральних відомств, які не були евакуйовані.

Отже, в умовах обмеженого часу рішення щодо долі тих чи інших документів приймалися блискавично. Погодимося: у цій ситуації без санкції Кремля ліквідувати оперативне ядро урядового архіву в Києві, та ще й у такі короткі терміни, було б просто неможливим.

Дана публікація має вважатися лише першим кроком в оприлюдненні і дослідженні публікованого документа. Попереду – копітка робота з ідентифікації масиву справ, первісно призначених до знищення і внесених до Акта, але згодом не знищених; варто продовжити пошуки опису на зазначені в акті справи, спробувати зрозуміти мотиви або бодай знайти елементарну логіку в діях експертів при визначенні долі відібраних саме для евакуації, а не знищення, справ; продовжити кореляцію між окремими сегментами урядового архіву тощо.

Безумовно, це – лише один епізод з архівної трагедії 1941 р.

Безумовно, він означав зачистку архівів, зачистку історичної пам'яті про міжвоєнну добу. Зачистка розпочалася за тиждень до того, як війська Вермахту досягли оборонних рубежів Києва на Ірпіні. Очевидно, вже тоді було зрозуміло, що в умовах катастрофи на фронтах і провального браку транспортних засобів провести повноцінну евакуацію не вдасться (за обережними оцінками, вдалося вивезти на Схід не більше 5–6 % фондів державних і до 10 % – партійних архівів)³⁴. Тому тотальна зачистка архівів – це все, що залишалося, аби не дати в руки німців документальні інструменти для управління окупованими територіями (адміністративні архіви), ускладнити відбудову промислових, транспортних і гідротехнічних об'єктів (економічні архіви), зберегти агентурну мережу диверсантів-підпільників, не допустити репресій проти активістів (особові архіви). Для ретельного відбору і аналізу не було часу. Можна шукати логіку і пояснення, можна звинувачувати або виправдовувати організаторів і виконавців спецоперації, але факт залишається фактом: було здійснено ще один крок на шляху *демеморіалізації* та *денаціоналізації* України, ще один крок до *деформації джерельної бази*

³⁴ Ці “незручні” дані, як зазначалося вище (див. виноску 24), чи не вперше були оприлюднені у монографії Всеволода Цапліна (1924–2003) “Архивы, война и оккупация” (1968), згодом були підтверджені і уточнені іншими дослідниками (Див.: *Grimsted Patricia Kennedy*. Op. cit. P. 189–190). Автор також послуговувався рукописом іншої, неопублікованої свого часу, статті Патриції Кеннеді Грімстед “Маловідомі документи про евакуацію, збереженість та нищення українських архівів на початку Другої світової війни” (1993). Рукопис зберігається в архіві автора. Свого часу український переклад статті готувався до публікації в “Архівах України”. Частину матеріалів Патриція Грімстед використала у монографії “Trophies of War and Empire” (2001). Наведені факти сама дослідниця називає “*задокументованими в шокуючих деталях*” (Ibid, p. 193).

історії України міжвоєнної доби, що не могло не позначитися на дослідженнях, базованих на цій *деформованій базі*.

Для правової оцінки злочину геноциду принципово важливо довести намір злочинця вбивати. Для історичної оцінки архівоциду, на мою думку, достатньо навести документальні свідчення та з'ясувати обставини знищення архівів. При цьому, не звинувачуючи і не виправдовуючи безпосередніх учасників драми, варто згадати болюче пронизливі слова Олександра Довженка, винесені до епіграфу: *не має значення, свідомо чи несвідомо...*

Насамкінець з приємністю складаю щиру подяку колегам-архівістам та історикам – Наталії Маковській, Людмилі Демченко, Надії Лісуновій, Наталії Кашеваровій, Руслану Пирогу за консультації і допомогу в роботі з документом.

Текст

АКТ

1941 г., июля 3 дня составлен настоящий акт комиссией в составе: зав. Общим отделом Секретариата СНК УССР – тов. Злобина Ф. В., пом. по капитальному строительству тов. Веселкова Д. Н., пом. по Наркомлеспрому тов. Толокнова М. С. и секретаря тов. Ямпольской М. Б. в том, что на основании распоряжения зав. Секретариатом СНК УССР тов. Сулимы С. Т. нижеперечисленные дела с материалами секторов и групп УД СНК УССР, находящиеся в архиве, уничтожены, согласно описи, приложенной к настоящему акту*.

1^а. Дела с протоколами и материалами заседаний СНК УССР – 52 дела за 1921, 1922 и 1923 гг.

2^а. Материалы Укрконцесскома, 495 дел за время – 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930 гг.

3 ^а . Материалы Юрбюро УД СНК УССР за 1922 год – 1 дело,	
за 1927 год – 1 дело	за 1929 год – 1 дело,
за 1931 год – 5 дел,	за 1932 год – 9 дел,
за 1933 год – 40 дел,	за 1934 год – 162 дела,
за 1935 год – 64 дела ^б .	

4^а. Дела с материалами Юрсектора (дополнительно) за 1934–1935 и 1936 гг. – 102 дела^в.

5^а. Дела с материалами Правового сектора за 1937 г. – 92 дела^г.

* Опис не виявлено.

^а Тут і далі після цифри з порядковим номером позиції – подвійна позначка чорнилом ☐.

^б На правому березі помітка чорнилом: Утиль [Підпис: Канарьян]; на лівому навпроти цієї позиції – відповідна помітка олівцем.

^в На правому березі помітка чорнилом: Утиль [Підпис: Канарьян]; на лівому навпроти цієї позиції – відповідна помітка олівцем.

Г^г 6^а. Дела с материалами бухгалтерии УД СНК УССР за 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930 гг. – 81 дело.

7^а. Дела с материалами бухгалтерии УД СНК УССР за 1931 год – 54 дела.

8^а. Дела с материалами бухгалтерии УД СНК УССР за 1932 год – 52 дела^Г. //

Д^д 9^а. Дела с материалами бухгалтерии УД СНК УССР за 1933 год – 52 дела.

10^а. Дела с материалами бухгалтерии УД СНК УССР за 1934 год – 85 дел.

11^а. Дела с материалами бухгалтерии УД СНК УССР за 1935 год – 74 дела.

12^а. Е^е Дела с материалами бухгалтерии УД СНК УССР за 1936 год – 77 дела^Д.

13^а. Протоколы и материалы заседаний СНК УССР за 1924–25–26–27–28–29–30–31–32 гг. – 92 дела.

14^а. Дела с материалами комиссии по украинизации за 1924–25–26–27–28–29–30 гг. – 173 дела.

15^а. Протоколы заседаний СНК УССР и Экономсовета за 1925 год – 69 дел.

Материалы по промышленности за 1925–27–28–29–30–31–32–33 гг. – 395 дел.

16^а. Дела с материалами комитета содействия Днепрострою за 1926, 27, 28, 29, 30, 31, 32 гг. – 176 дел.

17^а. Протоколы заседаний СНК УССР и материалы к ним за 1926 год – 1259 дел.

18^а. Протоколы заседаний СНК УССР и Экономсовета и материалы к ним за 1927 год – 1692 дела.

19^а. Протоколы заседаний СНК УССР и к ним материалы за 1928 год – 1781 дело.

Е^е 20^а. Дела с материалами сектора информации за 1928–1930–31–32–33–34–35–36 гг. 856 дел.

21^а. Дела с материалами сектора информации за 1937 и 1938 гг. – 913 дел^Е.

22^а. Дела с материалами заседаний СНК УССР за 1929 г. – 1336 дел.

23^а. Дела с материалами заседаний СНК УССР за 1930 г. – 1250 дел.

24^а. Протоколы заседаний СНК УССР за 1931 год – 1373 дела. //

25^а. Протоколы заседаний СНК УССР и Экономсовета за 1932 год – 1284 дела.

^Г На правому березі помітка чорнилом: Утиль [Підпис: Канарьян]; на лівому навпроти цієї позиції – відповідна помітка олівцем.

^{Г-Г} На правому березі помітка чорнилом: Утиль [Підпис нерозбірливий]; на лівому навпроти кожної позиції – відповідна помітка олівцем.

^{Д-Д} На правому березі помітка чорнилом: Утиль [Підпис нерозбірливий]; на лівому навпроти кожної з чотирьох позицій – відповідні помітки олівцем.

^Е На правому березі навпроти цієї позиції прочерк олівцем; але на лівому – стандартна помітка олівцем, що в усіх інших випадках засвідчує факт утилізації.

^{Е-Е} На правому березі помітка чорнилом: Утиль [Підпис нерозбірливий]; на лівому навпроти обох позицій – відповідні помітки олівцем.

- 26^a. Протоколы заседаний СНК УССР и Экономсовета за 1934 год – 59 дел.
- 27^a. Протоколы заседаний СНК УССР и Экономсовета за 1935 год – 83 дела.
- 28^a. Протоколы заседаний СНК УССР за 1936 год – 73 дела.
- 29^a. Протоколы заседаний СНК УССР и Экономсовета за 1937 год – 56 дел.
- 30^a. Протоколы заседаний СНК УССР за 1938 год – 33 дела.
- 31^a. Дела с материалами сельхозсектора за 1928, 1930, 1932, 1933, 1934, 1935 и 1936, 1937 гг. – 883 дела.
- 32^a. Дела с материалами сельхозсектора за 1938 год – 226 дел^{*}.
- 33^a. Дела с материалами сектора промышленности за 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936 и 1937 гг. – 1060 дел³.
- 34^a. Дела с материалами сектора культуры за 1934 год – 694 делаⁱ.
- 35^a. Экспертные совещания при СНК УССР за 1931, 1932, 1933, 1934 и 1935, 1936, 1937 гг. – 117 дел.
- 36^a. Дела с материалами комиссии исполнения при СНК УССР за 1931, 1932, 1933 гг. 196 дел.
- 37^a. Дела с материалами сектора торговли СНК УССР за 1932 год, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937 гг. – 504 делаⁱ.
- 38^a. Дела с материалами топливной группы УД СНК УССР за 1933, 1934, 1935, 1936, 1937 и 1938 гг. – 542 делаⁱⁱ.
- 39^a. Дела с материалами комиссии оргнабора рабочей силы при СНК УССР за 1933–34 гг. – 250 дел, за 1935 г. – 1936 г. – 29 дел, за 1937 гг. – 82 дела, за 1938 г. – 93 дела^к.

^{*} Далі дописано чорнилом: В утиль, кроме дел: 86, 88, 110, 111, 112, 113, 114, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 169, 209 (16) 4/VII–41 [Підписи: Чихман, Кашперский]. На лівому березі навпроти цієї позиції – стандартна помітка олівцем.

³ Далі помітка чорнилом: Утиль [Підпис: Шевченко]; на лівому навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

ⁱ Далі дописано чорнилом: Кроме 544, 571, 572, 582, 583, 585, 587, 589, 60[7?] [остання цифра правлена], 605, 615, 634, 635, 639, 642, 651, 676, 687, 687, 693, 694 = 21. 3/VII [Підпис: Злобин]; на лівому навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

ⁱ Далі дописано чорнилом: № 1, 2, 3, 4, 5, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 26, 27, 40, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 57, 59, 61, 67, 70, 73, 84, 88, 89, 95, 96, 123, 130, 145, 146, 147, 157, 185, 215, 216, 219, 249, 254, 327, 336 [закреслено олівцем], 337, 354, 355, 371, 394, 414 [закреслено олівцем], 417 [закреслено олівцем], 422, 423, 464, [480], 48[...], [486] [три останні номери ретельно закреслені чорнилом, далі – підсумок:] [=] 52. [Підпис: Якир]; На лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

ⁱⁱ На двох машинописних рядках цієї позиції – напис зеленим чорнилом: Утиль [Підпис: Эмдин]; на лівому березі – відповідна позначка олівцем.

^к Далі дописано чорнилом: Утиль, кроме №№ 8 [закреслено чорнилом], 17, 28, 180, 243, 244 за 1934, №№ 24 [закреслено чорнилом], 25, 27, 29 (1935–36), 11 (1937), 13, 81, 82,

40^a. Дела с материалами сектора транспорта и связи за 1934–1935–1936 и 1937 гг. – 123 дела^л.

41^a. Карточки по регистрации корреспонденции УД СНК УССР за 1937 год – 2101 карточка^м. //

42^a. Карточки по регистрации корреспонденции за 1939 год – 283 карточки^н.

43^a. Дела с материалами Секретариата Председателя СНК УССР за 1922, 1923, 1924, 1925, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934 гг. – 877 дел.

44^a. Дела с материалами общего Секретариата УД СНК УССР за 1929, 1933, 1934, 1935, 1936 гг. – 136 дел, за 1937 год – 73 дела^о.

45^a. Дела с материалами Общего Секретариата УД СНК УССР за 1938 год – 87 дел^п.

46^a. Дела с материалами сектора промышленности за 1938 год – 215 дел^р.

47^a. Дела с материалами сектора торговли за 1938 год – 99 дел^с.

48^a. Дела с материалами сектора финансов за 1938 год – 133 дела^т.

49^a. Дела с материалами сектора транспорта и связи за 1938 год – 98 дел^у.

50^a. Дела с материалами сектора заготовок за 1938 год – 136 дел^ф.

83, 88 (1938). [Підпис: [Якир?]]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^л Далі помітка чорнилом: Утиль. [Підпис: [Фурман], підпис ідентифікований за іншими документами, див.: ЦДАВО, ф. 2, оп. 7, спр. 407]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^м Далі помітка чорнилом: Утиль. [Підпис: Худобец]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^н Далі помітка чорнилом: Утиль. [Підпис: Худобец]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^о Далі помітка чорнилом: Утиль. [Підпис: Злобин]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^п Далі помітка чорнилом: Утиль. [Підпис: Злобин]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^р Далі помітка чорнилом: Утиль. [Підпис: Шевченко]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^с Далі дописано чорнилом: Утиль крім 7, 19, 20, 21, 22, 23, 32, 33, 80. [Підпис олівцем на правому березі: [Якир]]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем. Під першими шістьма номерами позначки олівцем, ймовірно, належать Якіру.

^т Далі помітка чорнилом: Утиль. [Підпис: [Худобец]]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^у Далі помітка червоним олівцем: Утиль. [Підпис: Фурман]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^ф Далі помітка чорнилом: Утиль. [Підпис: Глущенко]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

51^a. Дела с материалами сектора здравоохранения за 1938 год – 60 дел^x.

^ц 52^a. Дела с материалами регистратуры за 1937 год – 24 дела.

53^a. Дела с материалами экспедиции за 1937 год – 18 дел.

54^a. Дела с материалами регистратуры за 1938 год – 30 дел.

55^a. Дела с материалами экспедиции за 1937–1938 гг. – 47 дел^ц.

56^a. Дела с материалами сектора коммунального хозяйства за 1939 год – 97 дел.

57^a. Дела с материалами Общего Секретариата за 1939 год – 37 дел^ц.

58^a. Дела с материалами комиссии оргнабора рабочей силы при СНК УССР за 1939 год – 67 дел^ц.

59^a. Дела с материалами сектора сельского хозяйства за 1939 год – 261 дело^ц. //

60^a. Дела с материалами сектора культуры за 1939 год – 93 дела^о.

61^a. Дела с материалами сектора торговли и цен за 1939 год – 112 дел^я.

62^a. Дела с материалами сектора капитального строительства за 1939 год – 70 дел^{аа}.

63^a. Дела с материалами группы трудовых книжек за 1939 год – 72 дела^{бб}.

64^a. Дела с материалами сектора печати и издательства за 1939 год – 51 дело.

65^a. Дела с материалами сектора перевозок, транспорта и связи за 1939 год – 102 дела^{бб}.

^x Далі дописано чорнилом: Утиль, кроме 16, 17, 30, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 60. [Підпис нерозбірливий]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^{ц-ц} На правому березі навпроти чотирьох позицій – позначка чорнилом: Утиль. [Підпис: Худобец]; на лівому березі навпроти усіх позицій – відповідні позначки олівцем.

^ц Далі помітка чорнилом: Утиль. [Підпис: Злобин]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^ц Далі дописано чорнилом: Утиль кроме №№ 16, 63. [Підпис [Якир?]]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^ц Далі дописано чорнилом: утиль кроме дел: 124, 125, 126, 127, 137, 138, 139, 144, 145, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 179, 80, 181, 182, 183, 184, 187, 197 (23). [Підписи: Кашперский, Чихман]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^о Далі дописано чорнилом: кроме 9, 10, 11, 27, 28, 29, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 60, 87, – 14 утіль. [Підпис нерозбірливий]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^я Далі дописано чорнилом: утиль кроме № 8, 18, 19, 20, 21, 31, 32 (7) [Підпис: Якир]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^{аа} Далі позначка чорнилом: Утиль [Підпис: Веселков]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^{бб} Далі дописано хімічним олівцем: утиль кроме дел за пор.[ядковими] №№ 47, 48, 50, 51, 53, 57, 58, 59, 62, 72 =10 [сума дописана чорнилом] (всього десять дел). [Підпис: Худобец]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

66^а. Дела с материалами сектора заготовок за 1939 год – 136 дел^{гг}.

67^а. Дела с материалами сектора здравоохранения за 1939 год – 48 дел^{гг}.

68^а. Дела с материалами сектора финансов за 1939 год – 88 дел^{лд}.

69^а. Дела с материалами сектора топлива за 1939 год – 126 дел^{ее}.

70^а. Дела с материалами Правового сектора за 1939 год – 22 дела^{ее}.

71^а. Дела с материалами группы трудовых книжек за 1940 год – 50 дел^{жж}.

72^а. Материалы по сдаче и приемке архивных дел (акты от 22-го августа, 6 сентября 1940 года и от 15–30 января 1941 г.).

Настоящий акт представить на утверждение Управляющему Делами СНК УССР.

Опись дел на перечисленные в настоящем акте дела оставить на хранение при делах СНК УССР.

Члены комиссии:

Веселков [Підпис]

Злобин [Підпис]

Толокнов³³

Ямпольская [Худобец]^{ии}

ЦДАВО України, ф. 2, Кабінет міністрів України, оп. 7, спр. 406, арк. 1–5.

Оригінал. Машинопис.

^{вв} Далі позначка чорнилом: (утиль. [Підпис нерозбірливий]); на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^{гг} Далі дописано чорнилом: Утиль крім дел № 4 и 2[3]. (2). [Підпис: Глущенко]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^{лд} Далі дописано чорнилом: Утиль, крім [23]. [Підпис нерозбірливий]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^{дд} На тексті позначка чорнилом: Утиль. [Підпис: [Худобец]]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^{ее} Під рядком дописано зеленим чорнилом: Утиль крім дел 119 и 121 за 1939 год [Підпис: Эмдин; текст після слова Утиль до підпису закреслений іншим чорнилом]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

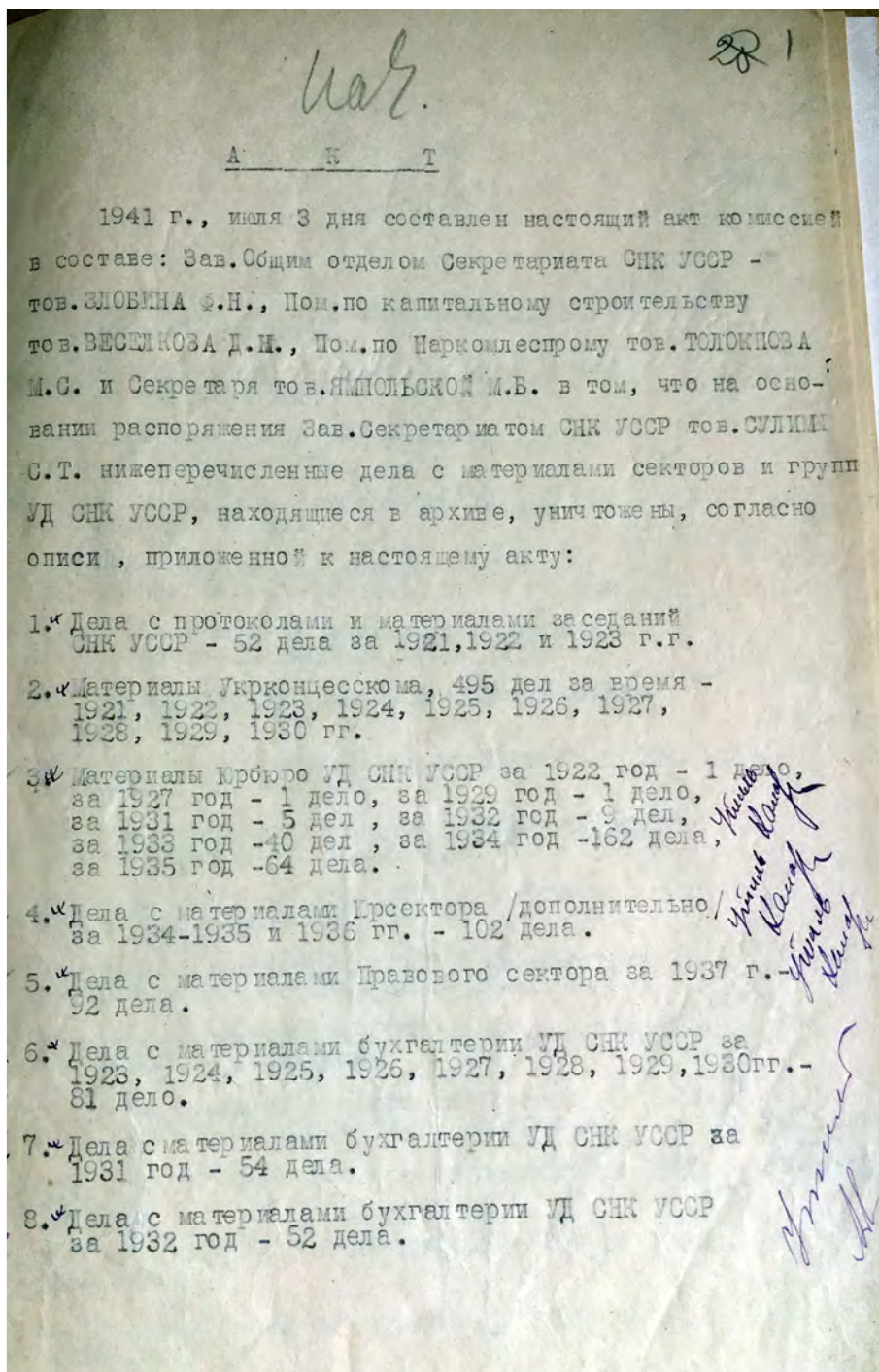
^{ее} Під рядком дописано чорнилом: (Утиль. [Підпис: Канарьян]); на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

^{жж} Далі дописано чорнилом: Утиль крім дел №№ 33, 34, 48, 49 = 4. [Підпис нерозбірливий]; на лівому березі навпроти цієї позиції – відповідна позначка олівцем.

³³ Підпис відсутній; на копії 1966 р. помітка: (Подписи нет) (ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 406, арк. 11).

^{ии} Підпис хімічним олівцем належить завідувачу експедицією РНК УРСР О.Худобию. Ідентифіковано автором за іншими актами (ЦДАВО України, ф. 2, оп.7, спр.407). На копії 1966 р. зазначено: (подписал А. Худобец). Нижче – засвідчувальний запис завідувача архівом Управління справами Ради Міністрів УРСР Л.Зімарєва: Верно: Л. Зимарев. 27 июня 1966 г.

Факсиміле

- 2 -

- ✓ 9. Дела с материалами бухгалтерии УД СНК УССР за 1933 год - 52 дела.
- ✓ 10. Дела с материалами бухгалтерии УД СНК УССР за 1934 год - 85 дел.
- ✓ 11. Дела с материалами бухгалтерии УД СНК УССР за 1935 год - 74 дела.
- ✓ 12. Дела с материалами бухгалтерии УД СНК УССР за 1936 год - 77 дел.
13. Протоколы и материалы заседаний СНК УССР за 1924-25-26-27-28-29-30-31-32 гг. - 92 дела.
14. Дела с материалами комиссии по украинизации за 1924-25-26-27-28-29-30 гг. - 173 дела.
15. Протоколы заседаний СНК УССР и Экономсовета за 1925 год - 69 дел.
- Материалы по промышленности за 1925-27-28, 29-30-31-32-33 гг. - 395 дел.
16. Дела с материалами комитета содействия Днепро-строю за 1926, 27, 28, 29, 30, 31, 32 гг. - 176 дел.
17. Протоколы заседаний СНК УССР и материалы к ним за 1926 год - 1259 дел.
18. Протоколы заседаний СНК УССР и Экономсовета и материалы к ним за 1927 год - 1692 дела.
19. Протоколы заседаний СНК УССР и к ним материалы за 1928 год - 1781 дело.
- ✓ 20. Дела с материалами сектора информации за 1928-1930-31-32-33-34-35-36 гг. - 856 дел.
- ✓ 21. Дела с материалами сектора информации за 1937 и 1938 г.г. - 913 дел.
22. Дела с материалами заседаний СНК УССР за 1929 г. - 1336 дел.
23. Дела с материалами заседаний СНК УССР за 1930 г. - 1250 дел.
24. Протоколы заседаний СНК УССР за 1931 год - 1373 дела.
- Умнож*
Мат
- Умнож*
Экономсовет

- 3 -

32
3

25. Протоколы заседаний СНК УССР и Экономсовета за 1932 год - 1284 дела.
26. Протоколы заседаний СНК УССР и Экономсовета за 1934 год. - 59 дел.
27. Протоколы заседаний СНК УССР и Экономсовета за 1935 год. - 83 дела.
28. Протоколы заседаний СНК УССР за 1936 год - 73 дела.
29. Протоколы заседаний СНК УССР и Экономсовета за 1937 год - 56 дел.
30. Протоколы заседаний СНК УССР за 1938 год - 33 дела.
31. Дела с материалами сельхозсектора за 1928, 1930, 1932, 1933, 1934, 1935 и 1936, 1937 гг. - 883 дела.
- ✓ 32. Дела с материалами сельхозсектора за 1938 год - 226 дел. *Вчитил кроме дел: 86, 88, 110, 111, 112, 113, 114, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 169, 209, 604/15-11. Ситишон, Чилис*
- ✓ 33. Дела с материалами сектора промышленности за 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936 и 1937 гг. - 1060 дел. *Чилис, Ситишон*
- ✓ 34. Дела с материалами сектора культуры за 1934 год - 694 дела. *Кроме 544, 541, 542, 582, 583, 585, 587, 589, 607, 608, 615, 634, 635, 639, 642, 651, 670, 686, 687, 693, 694, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.*
35. Экспертные совещания при СНК УССР за 1931, 1932, 1933, 1934 и 1935, 1936, 1937 гг. - 117 дел.
36. Дела с материалами комиссии исполнения при СНК УССР за 1931, 1932, 1933 гг. - 196 дел.
37. Дела с материалами сектора торговли СНК УССР за 1932 год, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937 гг. - 504 дела. *н. 1, 2, 3, 4, 5, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 26, 27, 40, 45, 46, 47, 48, 49, 57, 57, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.*
38. Дела с материалами топливной группы при СНК УССР за 1933, 1934, 1935, 1936, 1937 и 1938 гг. 542 дела. *Чилис, Ситишон*
39. Дела с материалами комиссии оргнабора рабочей силы при СНК УССР за 1933-34 гг. - 250 дел., за 1935 г. - 1936 г. - 29 дел., за 1937 г. - 82 дела, за 1938 г. - 93 дела. *Чилис, Ситишон, н. 1, 2, 17, 18, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.*
40. Дела с материалами сектора транспорта и связи за 1934-1935-1936 и 1937 гг. - 123 дела. *Чилис, Ситишон*
41. Карточки по регистрации корреспонденции при СНК УССР за 1937 год - 2101 карточка. *Чилис, Ситишон*

- 4 -
- 84
- ✓ 42. «Карточки по регистрации корреспонденции за 1937 год - 283 карточки. *Умиле*
- ✓ 43. «Дела с материалами Секретариата Председателя СНК УССР за 1922, 1923, 1924, 1925, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934 гг. - 877 дел. *Умиле*
- ✓ 44. «Дела с материалами общего Секретариата УД СНК УССР за 1929, 1933, 1934, 1935, 1936 гг. - 136 дел, за 1937 год - 73 дела. *Умиле*
- ✓ 45. «Дела с материалами Общего Секретариата УД СНК УССР за 1938 год - 87 дел. *Умиле*
- ✓ 46. «Дела с материалами сектора промышленности за 1938 год - 215 дел. *Умиле*
- ✓ 47. «Дела с материалами сектора торговли за 1938 год - 99 дел. *Умиле* *Крайне № 7, 19, 20, 21, 22, 23, 32, 33, 80*
- ✓ 48. «Дела с материалами сектора финансов за 1938 год - 133 дела. *Умиле*
- ✓ 49. «Дела с материалами сектора транспорта и связи за 1938 год - 98 дел. *Умиле*
- ✓ 50. «Дела с материалами сектора заготовок за 1938 год - 136 дел. *Умиле*
- ✓ 51. «Дела с материалами сектора здравоохранения за 1938 г. - 60 дел. *Умиле*
- ✓ 52. «Дела с материалами регистратуры за 1937 год - 24 дела. *Умиле* *Крайне № 16, 17, 30, 45, 46, 47, 48, 57, 52*
- ✓ 53. «Дела с материалами экспедиции за 1937 год - 13 дел. *Умиле*
- ✓ 54. «Дела с материалами регистратуры за 1938 год - 30 дел. *Умиле*
- ✓ 55. «Дела с материалами экспедиции за 1937-1939 гг. - 47 дел. *Умиле*
- ✓ 56. «Дела с материалами сектора коммунального хозяйства за 1939 год - 97 дел.
- ✓ 57. «Дела с материалами Общего Секретариата за 1939 год - 37 дел. *Умиле*
- ✓ 58. «Дела с материалами комиссии оргнабора рабочей силы при СНК УССР за 1939 год. - 67 дел. *Умиле* *Крайне № 16, 63*
- ✓ 59. «Дела с материалами сектора сельского хозяйства за 1939 год - 261 дело. *Умиле* *Крайне дел: 124, 125, 126, 127, 128, 138, 139, 144, 145, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 197* *Крайне*

- ВЕСЕЛКОВ
ЗЛОВИН
ТОЛОННОВ
ЯМПОЛЬСКАЯ

Всерской
Филиал
неоткрыт